

IJTIMOY MOBILLIK VA MIGRATSIYA JARAYONLARI

Karimova Lola Muzafarovna

Buxoro davlat tibbiyot instituti

Ijtimoiy fanlar kafedrasi dotsenti, PhD

<https://doi.org/10.5281/zenodo.16900940>

Bugungi globallashuv davrida ijtimoiy mobillik va migratsiya jarayonlari jamiyatning rivojlanishi va barqarorligini belgilovchi muhim omillardan hisoblanadi. Ijtimoiy mobillik — bu shaxs yoki guruhlarining jamiyat ierarxiyasida yuqoriga ko'tarilishi yoki pastga tushishi jarayoni bo'lsa, migratsiya — kishilarning doimiy yoki vaqtinchalik ravishda boshqa hududga yoki mamlakatga ko'chib o'tishidir. Har ikkala jarayon jamiyatdagi iqtisodiy, siyosiy va madaniy o'zgarishlarga bevosita ta'sir ko'rsatadi.

XXI asrda migratsiya global miqyosdagi ijtimoiy mobillikning eng faol shakliga aylanib, millionlab insonlarning hayot tarzini, ijtimoiy maqomini va turmush darajasini o'zgartirib kelmoqda. Ijtimoiy mobillik tushunchasini ilmiy muomalaga sotsiolog Pitirim Sorokin kiritgan bo'lib, u vertikal va gorizontal mobillikni ajratib ko'rsatgan. Vertikal mobillik shaxsning yuqoriga ko'tarilishi yoki pastga tushishini anglatadi, gorizontal mobillik esa ijtimoiy maqomni saqlagan holda boshqa joyga yoki soha bo'ylab o'tishni ifodalaydi. Migratsiya esa ko'proq gorizontal mobillik sifatida namoyon bo'lsa-da, ko'p hollarda vertikal ko'tarilish imkoniyatini ham beradi.

Migratsiya jarayonlari iqtisodiy, siyosiy va ekologik omillar bilan chambarchas bog'liq. Mehnat migratsiyasi, ilmiy-akademik migratsiya, majburiy migratsiya va urbanizatsiya migratsiyaning asosiy turlaridir.

Ijtimoiy mobillik nazariyasini ilmiy muomalaga sotsiolog Pitirim Sorokin kiritgan. U ijtimoiy mobillikni vertikal va gorizontal ko'rinishlarga ajratgan. Vertikal mobillik shaxsning yuqoriga ko'tarilishi yoki pastga tushishini anglatadi, gorizontal mobillik esa maqomni saqlagan holda boshqa joy yoki sohaga o'tishni bildiradi. Migratsiya ko'pincha gorizontal mobillik sifatida qaralsa-da, u ko'plab hollarda vertikal ko'tarilish imkoniyatini ham yaratadi.

Migratsiya iqtisodiy, siyosiy, madaniy va ekologik omillar ta'sirida yuzaga keladi. Mehnat migratsiyasi, ilmiy-akademik migratsiya, majburiy migratsiya va urbanizatsiya eng ko'p uchraydigan turlardir.

Ijtimoiy mobillik nazariyasini ilmiy muomalaga sotsiolog Pitirim Sorokin kiritgan. U ijtimoiy mobillikni vertikal va gorizontal ko'rinishlarga ajratgan. Vertikal mobillik shaxsning yuqoriga ko'tarilishi yoki pastga tushishini anglatadi, gorizontal mobillik esa maqomni saqlagan holda boshqa joy yoki sohaga o'tishni bildiradi. Migratsiya ko'pincha gorizontal mobillik sifatida qaralsa-da, u ko'plab hollarda vertikal ko'tarilish imkoniyatini ham yaratadi.

Migratsiya iqtisodiy, siyosiy, madaniy va ekologik omillar ta'sirida yuzaga keladi. Mehnat migratsiyasi, ilmiy-akademik migratsiya, majburiy migratsiya va urbanizatsiya eng ko'p uchraydigan turlardir.

II. Migratsiyaning ijtimoiy mobillikka ijobiy ta'siri

Migratsiya jarayonlari shaxs va jamiyat uchun yangi imkoniyatlarni ochadi:

- yangi mehnat va kasbiy imkoniyatlarni yaratadi;
- xorijiy mamlakatlarda bilim va tajriba orttirish imkonini beradi;
- migrantlarning oilasiga moddiy yordam yuborishi ularning turmush darajasini oshiradi;
- jamiyatga yangi bilimlar, innovatsiyalar va madaniy qadriyatlar olib kiradi;

- xalqaro aloqalar va hamkorlikni kuchaytiradi.

III. Migratsiyaning ijtimoiy mobillikka salbiy ta'siri

Migratsiya ayrim hollarda ijtimoiy muammolarni ham keltirib chiqaradi:

- migrantlarning huquqiy himoyasi ko'plab mamlakatlarda yetarli emas;
- "miya oqimi" tufayli malakali kadrlar vatanidan chetga ketmoqda;
- oilalarda tarbiyaviy va psixologik muammolar yuzaga kelishi mumkin;
- mehnat migrantlari ijtimoiy moslashuvda qiyinchiliklarga duch keladi;
- hududiy tengsizlik kuchayishi ehtimoli mavjud.

IV. Jahon tajribasi

Dunyo mamlakatlari tajribasi migratsiyaning ijtimoiy mobillikdagi rolini yaqqol namoyon qiladi.

- **AQSh:** dunyodagi eng yirik migrantlarni qabul qiluvchi davlat sifatida migratsiyani ijtimoiy liftga aylantirgan. Ko'plab muvaffaqiyatli olimlar va tadbirkorlar migrantlar avlodidan chiqqan.
- **Yevropa Ittifoqi:** ichki erkin harakat tamoyili tufayli a'zo davlatlar fuqarolari keng ijtimoiy imkoniyatlarga ega bo'lmoqda, ammo integratsiya muammolari mavjud.
- **Janubiy Koreya va Yaponiya:** demografik muammolar sabab mehnat migrantlariga ehtiyoj ortmoqda, shu orqali iqtisodiy mobillikni ta'minlash yo'llari kengaymoqda.
- **Markaziy Osiyo:** Rossiya, Qozog'iston va Turkiyaga mehnat migratsiyasi orqali iqtisodiy imkoniyatlar oshmoqda, lekin migrantlarning huquqiy himoyasi zaif qolmoqda.

V. O'zbekiston tajribasi

O'zbekiston mustaqillikdan so'ng katta migratsiya oqimlariga guvoh bo'ldi. Bugungi kunda migratsiya jarayonlari davlat siyosatining muhim yo'nalishiga aylangan.

- **Mehnat migratsiyasi:** millionlab o'zbekistonliklar Rossiya, Qozog'iston, Janubiy Koreya va Turkiyada mehnat qilmoqda.
- **Huquqiy tartibga solish:** Mehnat migratsiyasi agentliklari tashkil etilib, migrantlarga huquqiy va amaliy yordam ko'rsatilmoqda.
- **Moliyaviy ta'sir:** migrantlarning yuborayotgan pul o'tkazmalari mamlakat iqtisodiyotiga katta hissa qo'shmoqda.
- **Ta'lim va tayyorgarlik:** xorijga ketayotgan fuqarolarni kasbiy va huquqiy tayyorgarlikdan o'tkazish tizimi yo'lga qo'yildi.
- **Ayollar migratsiyasi:** so'nggi yillarda ayollarning ham mehnat migratsiyasidagi ulushi oshib, ularning iqtisodiy mustaqilligi kuchaymoqda.

VI. Dolzarb muammolar

- Migrantlarning huquqiy himoyasini kuchaytirish ehtiyoji mavjud.
- Malakali kadrlarning chet elga ketishi milliy iqtisodiyot uchun yo'qotishdir.
- Migratsiya oqibatida ayrim hududlarda ijtimoiy muvozanat buzilishi mumkin.
- Oila a'zolarining uzoq vaqt ajralib turishi ijtimoiy muammolarga sabab bo'ladi.

VII. Istiqbollar

Kelajakda migratsiya va ijtimoiy mobillikni uyg'unlashtirish uchun:

- xorijiy davlatlar bilan malakali mehnat migratsiyasi bo'yicha hamkorlik kengaytirilishi;
- raqamli texnologiyalar yordamida migrantlarning huquqlari va manfaatlari himoya qilinishi;
- qaytib kelgan migrantlarni mahalliy mehnat bozoriga integratsiya qilish;

- ayollar va yoshlar uchun yangi imkoniyatlar yaratish;
- xalqaro tajribadan foydalanib, adolat va tenglik asosida siyosat yuritish zarur.

Migratsiya jarayonlari ijtimoiy mobillikning eng ko‘lamdor shakllaridan biridir. U shaxs va jamiyat uchun iqtisodiy, madaniy va intellektual imkoniyatlarni taqdim etishi mumkin, biroq huquqiy, ijtimoiy va psixologik muammolarni ham yuzaga keltiradi. O‘zbekiston tajribasi shuni ko‘rsatadiki, migratsiyani oqilona boshqarish orqali fuqarolarning ijtimoiy pog‘onalar bo‘ylab yuqoriga ko‘tarilishi va jamiyatning barqaror taraqqiyoti ta‘minlanishi mumkin. Migratsiya jarayonlari ijtimoiy mobillikning eng faol va ko‘lamdor shakllaridan biridir. U jamiyat uchun iqtisodiy, madaniy va intellektual yutuqlarni taqdim etishi mumkin, biroq u bilan birga huquqiy, ijtimoiy va psixologik muammolarni ham yuzaga keltiradi. O‘zbekiston tajribasi shuni ko‘rsatmoqdaki, migratsiya to‘g‘ri boshqarilganda, u nafaqat fuqarolarning ijtimoiy pog‘onalar bo‘ylab yuqoriga ko‘tarilishiga, balki butun jamiyatning rivojlanishiga ham xizmat qiladi.

Foydalanilgan Adabiyotlar:

1. Parsons T. *The Social System*. Glencoe: The Free Press, 1951.
2. Giddens A. *Sociology*. Polity Press, 2013.
3. Karimov I. *Yuksak ma‘naviyat – yengilmas kuch*. Toshkent: Ma‘naviyat, 2008.
4. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021-yil 27-iyundagi “Yoshlarni qo‘llab-quvvatlash va ularning bandligini ta‘minlash bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi PQ-5150-son qarori.